

Холістичність – провідна тенденція розвитку освіти

Н. Шульга

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, м. Черкаси, Україна

Paper received 08.11.15; Accepted for publication 16.12.15.

Анотація. В статті проведено аналіз холістичного підходу до організації освітнього процесу. Основні характеристики даного підходу розглянуто на основі системної тріади компонентів Техно, Психо та Еко. Компонент Техно розкриває особливості застосування в процесі навчання технологій, що побудовані на основі право-півкульового та ліво-півкульового синтезу активності головного мозку. Компонент Техно характеризує особливості створення технологій, побудованих на поєднанні різних типів сприйняття інформації та спрямованих на утворення інтегрованої системи знань. Концепт Еко підкреслює необхідність розвитку в процесі навчання не тільки інтелекту студента, а і фізичної, емоційної та духовної складових його індивідуальності.

Ключові слова: холістична педагогіка, синергія, цілісність освіти, технології навчання, процес навчання, екологічна освіта

Вступ. Середовище, в якому протікають сучасні освітні процеси, значною мірою визначається спрямуванням на досягнення матеріальних благ, отримання максимальної економічної вигоди, інтенсивним використанням природних ресурсів та значним впливом на свідомість засобів масової інформації. Виникає загроза девальвації загальнолюдських цінностей, об'єктивізації суспільної діяльності, деіндивідуалізації та технологізації соціально-економічних відносин. В цей час основними напрямками, за якими відбувається реформа освітніх систем є зміна педагогічних пріоритетів, переорієнтування дидактичних постулатів, пошук, розробка та експериментальна перевірка абсолютно нових методів, форм, засобів та технологій навчання. Новітні методики навчання повинні бути спрямовані на поборення загального інформаційного перенасичення, що виражається у нарощуванні фрагментації свідомості, втраті цілісності процесів опрацювання інформації, послаблення функцій пам'яті, зниження здатності до абстрагування через значну кількість інформації візуального характеру.

В той же час суспільство епохи глобалізації потребує, щоб кожен його індивід мав здатності до самостійного способу мислення, відповідального прийняття рішень та гнучкого реагування на виклики з боку оточуючого середовища, що динамічно змінюється. Для формування таких індивідуумів, освітні системи повинні не тільки забезпечити підготовку висококваліфікованих спеціалістів з різних галузей соціально-економічного буття, а й створювати умови для адекватного розвитку особистості, її нахилів та здібностей, духовного рівня, розкриття її талантів.

Огляд публікацій за темою. На потребі критичного переосмислення освітніх орієнтирів, що базуються на гуманітарній спрямованості, моральній спрямованості наукового прогресу, якості освіти наголошують І. Бусько, О. Вознюк, В. Кізіма, В. Кіпень, І. Книш, А. Ніязова, Є. Полат, Б. Попов, І. Цехмістро, М. Шехтер та багато інших методистів, психологів, філософів, що працюють на ниві досліджень з педагогіки. Автори зазначають, що сучасному суспільству необхідні спеціалісти, що мають не тільки достатнього рівня кваліфікацію, а й особливий тип особистості, яка акцентована на напрацьованні смислових орієнтирів знання, його системних якостей та ціннісних характеристик.

В. Кізіма [4] вказує на єдність процесів, що відображають вплив людини на світ, з однієї сторони, та детермінацію людини світом, з іншої. Людина та її освітне

середовище єдині та сукупні, нерозривні та взаємопов'язані, хоча і різні. Така єдність людини і світу змінює спрямованість освіти, що на даному етапі розвитку суспільства повинна пропонувати студентам не просто знання, а світоглядно-методологічні орієнтири.

Мета даного дослідження - проаналізувати особливості холістичної парадигми навчання як основи формування цілісного світогляду студентів, розвитку їх нахилів та здібностей, духовного рівня, розкриття талантів.

Виклад основного матеріалу. Метою освіти повинно бути формування інтегрального творчого мислення, як результат синергії методів, форм та засобів навчання, що ґрунтуються на поєднанні раціональних та ірраціональних здібностей особистості: з однієї сторони, логіки, заснованої на стратегії лівопівкульного мислення, а з іншої – емоцій та інтуїції, заснованих правопівкульного стратегією відображення дійсності. Прихильники холістичної парадигми в освіті [1, 4, 6 та ін.] підкреслюють, що всі аспекти людського буття взаємопов'язані між собою, отже процес освіти необхідно завжди спрямовувати на формування цілісної особистості, що поєднує когнітивну, емоційну та духовну сферу.

Вища освіта – це канал трансляції культурних цінностей, що надає можливості для формування суб'єкта в конкретному суспільстві, який усвідомлює цілі власного розвитку та гармонізує їх із розвитком соціуму, має здатності реалізовувати власні цілі на основі комплексного емоційно-раціонального сприйняття навколишнього середовища та інтегрального застосування природничих, технічних та гуманітарних знань у нестійкому, екстремальному світі. Забезпечити формування такої особистості можна лише на основі нової холістичної парадигми освіти, що перетворює процес навчання та виховання із суб'єкт-об'єктного в суб'єкт-суб'єктний інтерактивний акт, вивірнює позиції студента та викладача по відношенню до знання, коли недостатньо тільки передати знання, а потрібно розкрити процес його народження.

Один із засновників холістичного підходу до процесу навчання, Д. Міллер [6] підкреслював, що даний підхід ґрунтується «на трьох китах: рівновазі, включеності кожного та зв'язку». Рівновага передбачає формування в студентів не тільки інтелектуальних та професійних вмінь, а й фізичних, емоційних, естетичних, творчих, духовних якостей; створення в процесі навчання балансу інтересів особистості і групи; забезпе-

чення цілісного процесу передачі, сприйняття, перетворення та засвоєння інформації.

Включення в освітній процес передбачає створення правильних взаємовідносин у навчанні між викладачем та студентом, між студентом та групою, між окремими студентами в групі. Педагогічний процес повинен забезпечувати формування особистісних смислів у кожного його учасника, створення власних понять. Для цього потрібно застосовувати такі методи та технології навчання, що активізують не тільки знання, а й увагу та особистісні якості. Навчальна програма та студент не можуть існувати окремо один від одного, оскільки перетворення інформації відбувається тільки в тому випадку, коли в процес навчальної творчості включене внутрішнє буття студента.

Процес навчання спонукає студента утворювати різноманітні типи зв'язків (когнітивних, аналітичних, інтуїтивних, управлінських, комунікативних, фізичних, естетичних тощо), що перетворюють освіту в особистісно та соціально значимий процес набуття знань та досвіду.

Основні характеристики холистичної парадигми навчання, що сформувались на сучасному етапі визначимо на основі системної тріади Техно↔Психо↔Еко.

Концепт ПСИХО в структурі холистичної педагогіки передбачає застосування в процесі навчання таких методик формування розумових операцій, що побудовані на поєднанні лінійного мислення та інтуїції, фізичних дій та візуальних образів і спрямовані на утворення «парадоксально-медитативного, творчого, діалектичного мислення» [1].

Структурна організація психічних процесів, що виникають в результаті пізнавальної взаємодії з дійсністю забезпечує можливість надходження та *сприйняття* інформації студентом; її *перетворення* в результаті управління процесами опрацювання інформації, що надходить із зовнішнього об'єктивного світу; вибірковість інтелектуального відображення за рахунок суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Надходження та сприйняття інформації забезпечується за рахунок когнітивного досвіду, що представляє собою необхідні способи кодування інформації, когнітивні схеми, семантичні, понятійні та архетипічні структури [2]. Сприйняття інформації здійснюється в межах двох каналів: через право-півкульове сприйняття забезпечується цілісність сприйняття дійсності, за рахунок виконання просторово-ситуаційних функцій; ліво-півкульове сприйняття забезпечує диференційовано-вибірковий, дискретний аналіз даних, що надходять з оточуючого світу, їх логічне вербально-символічне опрацювання [2]. Однією із пріоритетних цілей холистичної педагогіки є застосування в освітньому процесі таких технологій навчання, які б одночасно активували і право-півкульове і ліво-півкульове сприйняття інформації та формували особливий тип мислення, головними характеристиками якого О. Вознюк [1] вважає: *парадоксальність*, що проявляється в здатності ототожнювати в одному і тому ж контексті мислення двох діаметрально протилежних речей або ідей; *надситуативність*, яка визначає здатність мислення відображати світ цілісним, усвідомлювати його системні властивості; *циклічність*, як здатність сприймати метафоричність, здатність до перетворення

та перевтілення предметів та ідей в процесі розвитку суспільно-економічних відносин; *цілісність*, що характеризується системною властивістю наддадитивності, коли сума впливів визначає нові якості системи, що не властиві її елементам; *проблемність*, як спрямованість на творче вирішення проблемних ситуацій, що виникають в процесі людської діяльності.

Перетворення інформації відбувається на основі 1) метакогнітивного досвіду, що включає в себе пізнавальні, контрольні та коригувальні дії; 2) інтенціонального досвіду, який представлений пізнавальними нахилами, переконаннями та перевагами. Інтелектуальні ресурси суб'єкта в процесі пізнавальної діяльності спрямованої на об'єкти зовнішнього світу утворюють ментальний простір, що залежить від зовнішнього контексту (тієї інформації, що студент отримує ззовні), внутрішнього контексту (інформації, якою студент вже володіє) та системи механізмів реорганізації досвіду, а саме категоризації, диференціації, трансформації, передбачення, зміни модальності, селекції тощо [2]. Холистична дія елементів ментального простору визначає успішність пізнавальної діяльності студента в умовах зіткнення з тією чи іншою проблемною ситуацією на всіх етапах вирішення даної ситуації (попередній облік умов, в яких відбувається проблемна ситуація; визначення найбільш перспективних ліній пошуку рішення та проектування шляхів її розв'язання; реалізація наміченого плану, в тому числі з використанням творчих, нестандартних підходів; оцінювання та коригування діяльності).

Відображення інформації проявляється в тому, наскільки цілісно особистість моделює власну навчальну діяльність по відношенню до а) об'єктивної реальності, що проявляється в здатності розв'язувати ті протиріччя та конфлікти, що виникають в процесі навчання; б) самореалізації та особистісного росту як здатність до актуалізації внутрішніх потенціалів, необхідних для критичного опрацювання особистісного та соціального досвіду, формування власної життєвої позиції та стратегії розвитку; в) відповідальності в процесі власної соціальної діяльності, що визначається здатністю контролювати самого себе та ситуацію навколо, впливати на події, що відбуваються та адаптуватися до нових умов буття. Однією з основних задач холистичної педагогіки є не тільки донесення соціально значимої інформації до свідомості, а й закріплення її в особистісній структурі студента на рівні емоційно-практичного досвіду, системи міжособистісних відносин [3].

Концепт ТЕХНО в структурі холистичної педагогіки передбачає застосування в процесі навчання таких методів та технологій навчання, що побудовані на поєднанні різних типів сприйняття інформації та видів її представлення і спрямовані на утворення інтегрованої системи знань, цілісного світогляду та гармонійно розвинутої особистості.

Існують три типи осягнення буття людиною: чуттєвий (право-півкульовий), раціональний (ліво-півкульовий) та медитаційний, який відбувається на основі функціонального синтезу, гармонії роботи півкуль мозку, коли всі процеси в них узгоджуються в психофізичному сенсі. Саме медитаційний стиль мислення є найбільш продуктивним в навчальній діяльності за рахунок взаємної активізації аналітично-

дискурсивного лівопівкульового світосприйняття та емоційно-образних механізмів відображення інформації. Таким чином, можна сказати, що навчання, побудоване на активізації медитаційного типу сприйняття інформації, представляє собою процес взаємного перетворення диференціації та інтеграції, що приводить до визначеного ступеню метаінтеграції [1].

На думку Дж. Міллера [6], інтегроване холистичне навчання може відбуватись на трьох рівнях:

– **мультидисциплінарному**, коли процес навчання розділено на предмети і, для ілюстрації навчальної інформації з одного предмету, використовують знання з інших навчальних дисциплін (так, в процесі обчислень статистичних характеристик вибірки, використовують статистичні дані економічних показників);

– **міждисциплінарному** – бази знань з декількох навчальних дисциплін поєднують для вивчення однієї теми або проблеми (наприклад, для дослідження проблеми страхування та страхового ризику інвестицій потрібні знання не тільки з дисципліни Страхування, а й зі Стохастики, Фінансів та Маркетингу);

– **трансдисциплінарному**, коли для дослідження значимої проблемної ситуації послуговуються не тільки знаннями, а й методами дослідження з різних царин знань (наприклад, аналітичний та статистичний аналізи проблеми як методи дослідження, що використовуються в природничих науках, філософські, історичні розвідки – як методи гуманітарних наук, соціальний та економічний аналізи – із царини суспільствознавчих наук).

Медитаційний тип осягнення буття в процесі навчання може бути досягнуто за рахунок формування у студентів метафоричного мислення, яке допомагає утворювати зв'язки між визначеннями та ідеями, що між собою у звичайному розумінні не поєднані, але мають дещо спільне. Дослідження спільних рис або розбіжностей між двома явищами приводить до більш повного та ясного розуміння їх сутності. Так, наприклад порівняння випадкової величини та автомобільного руху на перехресті за визначений проміжок часу допоможе студентам краще усвідомити такі поняття як варіанта (або можливе значення: рух прямо, поворот наліво, поворот направо), ймовірність появи події (або її відносна частота: частка автомобілів, що поїхали прямо, повернули праворуч, або ліворуч), закон розподілу частот тощо. Використання метафор в навчальному процесі, на думку П. Старікова [7], надає можливість а) спростити розуміння нового, невідомого на основі побудови моделей, які розкривають істотні властивості об'єктів чи явищ, що вивчаються; б) провести діагностику та описання складної проблемної ситуації, особливо в тих випадках, коли частина істотних зв'язків та відношень не може бути досліджена раціональними способами, але розуміється на рівні інтуїції; в) активізувати уяву, включити асоціативне мислення і тим самим стимулювати нахнення, творчий підхід в дослідженні проблемних ситуацій; г) включити в навчальний процес універсальні символи та архетипи і в результаті побудувати нові технології творчості, що ґрунтуються також і на інтуїтивному сприйнятті та перетворенні інформації.

Концепт ЕКО в структурі холистичної педагогіки визначає необхідність розвитку в процесі навчання не тільки інтелекту студента, а й реалізації творчого потенціалу студента, фізичної, емоційної та духовної складових його життя, що формуються на основі уявлення про світ як цілісної системи, що включає в себе природні багатства, соціально-технологічну та емоційно-духовну сфери.

Оточуючий світ має всеохоплюючу багатомірну та багаторівневу цілісність, що проявляється в психологічній, фізичній та біологічній діяльності людини. Холистичні системи навчання спрямовані на формування у студентів здатності знаходити своє місце в світі, співвідносити самого себе із навколишнім середовищем, що може бути представлене як усвідомлення власної суб'єктної сутності (становлення особистісної ідентичності), визначення особистісних зв'язків із соціумом (становлення групової ідентичності) та формування взаємозв'язків з навколишнім середовищем (становлення культурної ідентичності).

Особистісна ідентичність (Раціо) характеризує фізичні, інтелектуальні та моральні аспекти самовизначення індивіда. Холистичний підхід в навчанні передбачає формування позиції студента по відношенню до власної діяльності (в тому числі і навчальної) в двох формах: як до об'єкту управління (Я – виконавець), що визначає його дії в процесі виконання діяльності; як до суб'єкту управління (Я – контролер), що передбачає необхідність планування, організації та аналізу власної діяльності. Отже, особистість повинна не тільки передбачати результати власної діяльності, а й організувати її; не тільки виконувати визначені дії, але і створювати нові способи їх здійснення; не тільки контролювати власні дії, а й створювати власні критерії, еталони, показники контролю та своєї оцінювання діяльності. Таким чином студент починає оволодівати процесами управління власною діяльністю в оточуючому світі [3].

Групову ідентичність (Соціо) пов'язують з виходом суб'єкту за рамки власного Я, з його орієнтацією на оточуючих. Процес взаємодії студента із соціальним середовищем в холистичному освітньому процесі передбачає такі взаємозв'язки, що характеризуються просоціальною спрямованістю; готовністю до співпраці; ціннісною зацікавленістю в благополуччі інших; соціальною самоефективністю як очікуванням успіху в розв'язанні міжособистісних проблем; емпатією та здатністю до співчуття; визначеним ціннісним ставленням до себе та інших. Ефективність таких контактів обумовлена позитивною взаємозалежністю суб'єктів міжособистісного взаємодії за рахунок розуміння загальних цілей, використання спільних ресурсів, докладання спільних зусиль для вирішення проблеми; усвідомлення індивідуальної та групової відповідальності; відкритості власної позиції, внутрішніх смислів, індивідуальної унікальності перед іншими людьми; підтримуючої взаємодії, що забезпечує сприятливий клімат спілкування; високого рівня розвитку соціальних вмінь та навичок спілкування; спрямованості на вміння почути думку іншого, стати на місце партнера, розуміння смислів іншого; рефлексивного аналізу власної поведінки в контексті соціальної поведінки інших суб'єктів тощо [3, 5].

Ідентичність з оточуючим середовищем (емоцію) характеризує метаіндивідуальну позицію особистості – позицію сукупної множинності [5]. Дана позиція повинна відображати складність та багатогранність життя індивіда в сучасному світі, що вимагає сформованих здатностей до побудови динамічного, мінливого образу з урахуванням всіх складових, які характеризують оточуюче середовище (природних ресурсів, технологій, моральної, естетичної, духовної культур, релігійних уподобань, історичної спадщини тощо). Формування у студентів відчуття відповідальності за навколишній світ, усвідомлення власної могутності та одночасно слабкості перед силами природи та соціуму, побудова гармонійної системи відносин з самим собою, природою, культурою та суспільством є пріоритетними задачами в холистичній парадигмі освіти [6].

Висновки. Освітні процеси в епоху глобалізації потребують застосування таких технологій навчання, що були б спрямовані на формування цілісної картини світу, готували студентів до життя в умовах, що динамічно змінюються та залежать від тісних взаємозв'язків із оточуючим середовищем: суспільством, культурою, природою. Створення технологій навчання, що відповідали б на виклики часу можливе з використанням холистичного підходу, що передбачає синергію на трьох рівнях – психологічному, технологічному та екологічному, що відповідають холистичному сприйняттю психічних процесів у навчальній діяльності як синтезу право-півкульового та ліво-півкульового мислення; створенню технологій мультидисциплінарного, між-дисциплінарного та трансдисциплінарного навчання; формування особистісної, групової та мета індивідуальної ідентичності особистості

ЛІТЕРАТУРА

1. Вознюк, А. В. Концептуализация холистической педагогической парадигмы // Академия тринитаризма / URL: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001c/00161805.htm>
2. Далингер, В. А. Когнитивно-визуальный подход и его особенности в обучении математике // Электронный научный журнал Вестник Омского государственного педагогического университета», 2006 / URL: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-151.pdf>
3. Иванова, С.П. Учитель XXI века: ноопсихологический подход к анализу профессионально-личностной готовности к педагогической деятельности, 2002. 228 с.
4. Кизима, В. В. Человекомирная тотальность. Постнеклассический манифест // Totallogy. Постнеклассичні дослідження, 1995. С. 311–340.
5. Мамардашвили, М. Необходимость себя, 1996. 432 с.
6. Миллер, Д. Холистическое образование // Первое сентября. Газета для учителя : Первая тетрадь. Политика образования / URL: <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200205007>
7. Стариков, П. А. Современные технологии организации творческого процесса, 2005. 88 с.

REFERENCES

1. Voznyuk A. Conceptualization holistic pedagogical paradigm // Academy of trinitarianism / URL: <http://www.trinitas.ru/rus/doc/0016/001c/00161805.htm>
2. Dalinger, V. Cognitive-visual approach and features in the teaching of mathematics // Electronic scientific journal "Bulletin of Omsk State Pedagogical University", 2006. Electronic resource: <http://www.omsk.edu/article/vestnik-omgpu-151.pdf>
3. Ivanova, S. Teacher XXI century: the noo-psychological approach to the analysis of professional and personal readiness for pedagogical activity, 2002. 228 p.
4. Kizima V. Person-peace totality. Postnonclassical Manifesto // Totallogy. Postnonclassical study, 1995. P. 311-340.
5. Mamardashvili, M. Necessity yourself, 1996. 432 pp.
6. Miller, D. Holistic Education // First of September. Newspaper for teachers. The first book. Education Policy / URL: <http://ps.1september.ru/article.php?ID=200205007>
7. Starikov, P. Modern technologies of the creative process, 2005. 88 p.

Holism – the leading trend of education

N. Shulga

Abstract. The article analyzes the holistic approach to the educational process. The main characteristics of this approach, based on the triad of system components Techno, Psycho and Eco. Component Techno reveals features of the application in learning technologies that are based on the synthesis of the cerebral hemispheres. Techno component characterizing features of a technology built on a combination of different types of perception and aimed at the formation of an integrated system of knowledge. Eco Concept underlines the need for development in teaching students not only intelligence but also physical, emotional and spiritual components of its identity.

Keywords: Holistic education, synergy, the integrity of education, technology education, learning, environmental education